

## BAROKNÍ ČEŠTINA

### Barokní mluvnice

- *Matěj Václav Štejer (1630-1692): Výborně dobrý způsob, jak se má po česku psáti neb tisknouti (známa pod názvem Žáček), 1668*
- Václav Jan Rosa: *Čechořečnost seu Grammatica Linguae Bohemicae, 1672*
  - slovesa nedokonavá (verba imperfectae significationis) a dokonavá (verba perfectae significationis)
  - odb. termíny
    - ujalý se: *spojka, příslovce, osoba, čas přítomný, přízvuk, pád, způsob, dvojhlaska, souhláska měkká*
    - ujalý se s jiným významem: *obojetný, ohýbati* (u R. = „skloňovat“)
    - pozměněny: *jméno přidávanlivé přivlastňovatlivé, zájmence n. místojméno,*
    - neujaly se: názvy pádů *jmenovatlivý, roditlivý, volatlivý...*
      - *přejínovatelka* – alegorie, *přetvářitelka* – metafora, *usmívka, usmívka* – ironie
      - *městonosta* – purkmistr, *právonosta* – advokát, *odvolant* – kdo se odvolává, *veřejník* – generál, *vyřízlivost* – pošta, *zapírajičnost* – negace, *pozorujičnost* – pozorování, *upřimujičnost* – upřímnost, *okolostojičnost* – okolnost
- Václav Jandyt: *Grammatica linguae Bohemicae, 1704*
- Pavel Doležal: *Grammatica Slavico-Bohemica, 1746*
- Jan Václav Pohl: *Bohemicae oder Die böhmische Sprachkunst, 1756*
  - purista: *vlasoprach* – pudr, *učna* – škola, *kněhoschovna* – bibliotéka, *zbirot* – verbování
- Maximilián Šimek: *Handbuch für einen Lehrer der böhmischen Literatur, 1785*

### Barokní slovníky

- J. A. Komenský: *Thesaurus linguae bohemicae, 1656*
- Václav Jan Rosa: stejný název
- Kašpar Vusín: *tříjazyčný slovník, 1700*

### Barokní čeština – znaky obecně

#### Hláskosloví:

*hejbám, kejvám, vejstupek, smešlím*  
*krásnej, krásnýho, krásnýmu...*  
*ouroda, ouřad, oumysl*  
*votec, vona, vokno*

#### tvarosloví:

7pl. –ami : *před ostatkami*

1pl. neuter.: *na svatě jména, světla zlatě*

*od Kristově smrti, z toho Lutérověho učení*

*oni činí, drží, navrátí, rozumí nebo oni činějí, držejí, navrátějí, rozumějí*

## frazeologie

„*modlí se, jako by na Pána Boha bublali a tím otčenášem něco od něho vybublali chtěli*“ – Matěj Tanner

„*hlad to jedno žádá, by dršťka toliko pokoj dostala... nažraný člověk jest truhla umrých hovad*“ – Štěpán František Náchodský

## **ad stylistické rozpětí češtiny**

### sbírky duchovní lyriky

- Felix Kadlinský (1613-1675): Zdoroslavíček<sup>1</sup>

německý originál: Fridrich Spee von Langenfeld, Trutznachtigall, 1649

píseň XI. Napomenutí hříšníka ku pokání, aby hrad srdce svého Kristu Pánu otevřel a odevzdal – Otevři ó věrná duše<sup>2</sup>

Otevři, ó věrná duše,  
srdce hříšného dvěři,  
viz milostného Ježíše,  
an k tobě vjíti měři,  
otevřít jemu nemeškej,  
již jest čas ku pokání,  
milosti u něho hledej,  
nebt' chce tvému povstání.

Proč se tak tůze zbraňuješ  
dobře svou mdlobu znajíc?  
Proč tak spurně odporuješ  
od něho sílu majíc?  
Ješto když jen chítí ráčí,  
musíš se mu poddati,  
nebt' tvá síla nepostačí,  
bys chtěla odpírati.

Odvrz na stranu závory,  
zámky všecky odemkní,  
chop se raději pokory,  
o člověče, a řekni:  
Ej hle, můj Pane přemilý,  
pevný hrad srdce mého  
tobě oddávám v tu chvíli,  
spůsob si stánek z něho.

Odpust', že jsem se zbraňoval  
jej tobě dřív oddati,  
a tak sobě přičiňoval,

<sup>1</sup> Edice Milan Kopecký: Zdoroslavíček Felixe Kadlinského. Universita J. E. Purkyně. Brno 1971.

<sup>2</sup> Nahrávka Zdoro-slavíček, Ritornello. Fraucimor. ARTA 2005.

bys mne měl proč kárati!  
Nyní svou vinu poznávám,  
že jsem hněvu zasloužil,  
tvé milosti se poddávám,  
jíž jsem tak marně sloužil.

Na smrt jsem nepamatoval,  
která snad přijde brzy.  
Ach jak jsem marně pracoval!  
Oči, vydejte slzy!  
O věčnosti, kde jsi byla,  
že jsem na tě nepomněl!  
Tak-lis z mé paměti vyšla,  
že jsem tě víc nezpomněl!

Nu tehdy, nebeský králi,  
buď mého srdce pánem,  
necht' ať tě již stále chválí,  
jsouc tvým výborným stanem!  
Až by se tobě zlíbilo  
jej v místo rozkošnější  
přenesti, kdež by bydlelo  
v tvé milosti hojnější. Amen.

- Adam Václav Michna z Otradovic (asi 1600-1676), Loutna česká  
Píseň 11. Den svadební<sup>3</sup>

Začněte, panny, zpívati,  
Natáhněte hlásky.  
Sluší se teď radovati.  
Den jest Božské lásky,  
Cecília varhanice,  
Hrej, spoj sobě panen více.  
Andělé měchy zdvíhají,  
Těž k tvým varhanům zpívají.

Černá barva, žádný smutek  
teď se nespátřuje.  
Žádný k pláči nutí skůtek,  
veselost panuje.  
Jest liberaj\* zde čistotná,  
jest bravada\* panen ctnostná,  
favory\* jsou nevinností,  
jsou nevinní všickni hosti.

\* šaty, oděv  
\* hrdost, chloubá, pýcha; statečnost  
\* fábory, pentle

Jako křišťál se bělíme,

---

<sup>3</sup> A. V. Michna z Otradovic, Básnické dílo. Texty písní 1647-1661. Ed. M. Čejka. NLN. Praha 1999, s. 210-212.  
Nahrávka A. V. M. z O., Loutna česká. Ritornello. ARTA 1996.

jsme i korálový. \*  
Aniž se v věku dělíme  
rovní Ženichovi.\*  
Spolu sedíme pokojně,  
o žádný nevíme vojně.  
Jako slunce se stkvějeme,  
stále se libě smějeme.

\*červené, růžové

\*tj. Kristovi

Žádná zde není vrtkavost,  
hlava v ni nebolí,  
neobtěžuje váhavost,  
není zde oudolí,  
v kterém bys plakal bolestně  
a vzdychal, vzýval srdečně.  
Po Sion horách skákáme,  
vší rožkoší oplejváme.

Srovnávají se hlasové  
při zdejší muzice.  
Dyškantové\* a basové,  
triply\* jsou v písničce.  
Tuť ti všickni prozpíváme,  
pauzy žádný zde nemáme.  
Loutny v rukou nemlčejí,  
housle, trouby, bubny znějí.

\* nejvyšší hlas, soprán

\*na třetinu zkrácené noty

Anděle jsou truksasové, \*  
nosí k stolu jídla.  
Jsou tolikéž muntšenkové, \*  
slouží jejich křídla,  
aby větříček nescházel,  
aby Zefýrus\* vycházel

\*jídlonoši, stolníci

\*číšníci nosící nápoje

po světa, těla broukání  
a pekla větrův foukání.

\* mírný (jiho)západní vítr, podle ř. boha  
Zefýra

Kateřino,\* ta odplata

\*sv. K. Alexandrijská, mučednice z 3./ 4.  
st.

jest po tvém trápení.  
Ta jest radosti jistota  
po tvém zarmoucení.  
Tak se ti, Barboro,\* platí,  
nic se zde více nehatí.  
Co jest připověděl, dává  
Kristus, a vás panny vdává.

\* sv. B., mučednice z 3./4. st.

Jeruzaléme nebeský,  
má perlo jediná.

Jak jest býti v tobě hezky,  
ó ceno předivná.  
Ó Sion, horo zelená,  
nebudiž od nás vzdálená.  
Veď do modrého kvartyru,  
d'áblům nechej smůlu, síru.

Velká jest zde mzda, náhrada,  
poslyšte křesťané,  
kterou dává ta zahrada,  
jenž věčně zůstane.  
K této svadbě ve dne, v noci  
pospíchejme ku pomoci.  
Přispěj, ó Ženichu Pane,  
Kriste dej, ať tak se stane.

alamodová poezie (fr. *à la mode* = „na způsob“)

Václav Jan Rosa (zemř. 1689), Discursus Lypirona (1651)

*„Jsou dost slavní příkladové,  
které mohu přednésti,  
jak mnozí **kavalerové**  
raděj chtěli umřítí  
nežli v dlouhé **pacienčí**  
snášet velkou **lamentací**.  
Než by marně kvílili,  
Raděj život stratili.“*

duchovní lyrika

Fridrich (Bedřich) Bridel 1619-1680  
Co Bůh? Člověk? (1658)

Tvůj blesk, tvá všemohoucnost,  
moc, síla trůn nad nebesy,  
světlo, záře, velebnost  
mě velmi straší a děsí;  
a samého mě mrzí  
má mrzkost, hrůza, ohavnost,  
duše skropená slzou,  
tělo má svou zlost, ničemnost.

Já kvílení, bubláni,  
tys zpěv, zvuk, pěkné varhany,  
toužení nařikání,  
pronikáš na všechny strany,  
tys světlem, já temností,  
já bláto, a tys čistota,  
tys milost, já tesknosti,  
tys bezpečnost, a já psota.